

II.3

Vztah Svatého stolce a Německa na přelomu 10. a 20. let 20. století

Německo se stalo předmětem primárního zájmu vatikánské zahraniční politiky v závěru první světové války, kdy se v roce 1917 – s ohledem na poměry v táboře Ústředních mocností v probíhajícím konfliktu – ukázal jako klíčový význam Berlína, nikoliv Vídně. Po nečekaném skonu apoštolského nuncia v Mnichově Giuseppa Aversy (1862–1917) na jaře 1917 jmenoval papež novým zástupcem Svatého stolce jednačtyřicetiletého diplomata E. Pacelliho, blízkého spolupracovníka státního sekretáře P. Gasparriho. E. Pacelli byl dne 20. dubna 1917 jmenován apoštolským nunciem v bavorské metropoli a mírovým vyjednávatel pro ukončení válečného konfliktu. Církevní historici se shodují, že se jeho jmenování apoštolským nunciem v Mnichově stalo významným mezníkem v dějinách německého katolicismu 20. století. Ostatně mnichovská nunciatura patřila mezi nejstarší zastoupení Svatého stolce, neboť byla zřízena již v roce 1785; zastoupení Bavorska u Svatého stolce následně pak v roce 1803. Post vyslance Bavorska u Svatého stolce zastával v letech 1909–1934 právník a diplomat Otto von Ritter zu Groenesteyn (1864–1940).⁷⁸

EUGENIO PACELLI se narodil dne 2. března 1876 – v závěru dlouhého pontifikátu papeže Pia IX. – Virginii a Filippu Pacelliovým. Eugenio byl jejich třetím dítětem, sestra Giuseppina byla o čtyři roky starší, bratr Francesco o tři a Elisabetta naopak o čtyři roky mladší než Eugenio. Pocházel z aristokratické rodiny tradičně spjaté s prostředím Svatého stolce – jeho otec

78 Historický vatikánský archiv v Římě, fond Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti (dále jen AA. EE. SS.), Baviera, III periodo, fascicolo 7, ff. 48–49, Torregrossa Gasparrimu 6. 9. 1928; PAOLINI, Gabriele, *Offensive di pace. La Santa Sede e la prima guerra mondiale*, Firenze 2008, s. 136, 153; SCHOLDER, Klaus, *Die Kirchen und das Dritte Reich*, I. (1918–1934), Berlin – Wien 1977, s. 67, 69.

byl konzistoriálním advokátem a bratr Francesco profesorem správního práva, který se později, ve 20. letech 20. století, podílel na přípravě konkordátu mezi Itálií a katolickou církví (tzv. Lateránské smlouvy). Rodina žila příkladným životem praktikujících katolíků, sám mladý Eugenio ministroval v Chiesa Nuova. Po maturitě na lyceu v roce 1894 studoval E. Pacelli na římském ústavu Capranica, kde byl v roce 1899 vysvěcen na kněze. Svou primici sloužil v bazilice Panny Marie Sněžné. Následně vstoupil do služeb státního sekretariátu a stal se spolupracovníkem státního sekretáře R. Merry del Vala. Před rokem 1914 se intenzívně zapojil do příprav Kodexu kanonického práva i odkládaného konkordátu se Srbskem. Do diplomatických služeb Svatého stolce vstoupil po vypuknutí první světové války. Jeho vynikající paměť, skvělý úsudek, kultivovaný styl i střízlivá věcnost vykazovaly předpoklady pro jeho další kariérní vzestup – v roce 1930 se stal státním sekretářem Svatého stolce a o devět let později papežem jako Pius XII.⁷⁹ Přestože E. Pacelli, sekretář Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti, patřil mezi nejvýznamnější vatikánské diplomaty 20. století, jeho jednání s předními německými a rakouskými politickými představiteli v letech 1917–1918 o možnosti ukončení světové války nebylo korunováno úspěchem.⁸⁰

Papež Benedikt XV. (1914–1922) jmenoval E. Pacelliho dne 20. dubna 1917 apoštolským nunciem v Mnichově. Krátce poté, co byl vysvěcen na titulárního biskupa v Sixtinské kapli (13. dubna 1917), odcestoval do Mnichova. Zde začal v červnu 1917 působit jako mírový vyjednávatel. Jeho sekretářem se stal Lorenzo Schioppa (1871–1935), pozdější apoštolský nunciatus v Maďarsku. Společně s kolínským arcibiskupem a kardinálem Felixem von Hartmannem (1851–1919) podnikl o několik týdnů později cestu do Berlína. Dne 26. července 1917 jej přijal říšský kancléř Bethmann Hollweg (1856–1921), kterého informoval o listu papeže Benedikta XV. císaři

79 TEUFFENBACH, Alexandra von, *Eugenio Pacelli. Pio XII tra storia, politica e fede*, Roma 2008, s. 54–58; WOLF, *Il Papa e il Diavolo*, s. 37–42.

80 ŠMÍD, *Vatikán a první světová válka*, s. 66–74.

Vilému II. Jednali spolu o tématech evropské politiky, ale jednání narazila na neústupnost Německa v otázce Belgie.⁸¹ O pár dní později jednal též s německým císařem Vilémem II., avšak výsledek jednání byl neurčitý.

Dne 29. června 1917 odcestoval E. Pacelli zpět do Mnichova, kde se o den později setkal s rakouským císařem Karlem I., který zde právě pobýval u bavorského krále Ludvíka III. (1845–1921, vládl 1913–1918), aby mu předal papežův list a hovořil s ním o možnostech mírového zakončení války.⁸² Na konci července 1917 odcestoval E. Pacelli opět do Berlína, aby zde jednal s novým říšským kancléřem Georgem Michaelisem (1857–1936) o zprostředkování míru. Předložil mu memorandum, které se mělo stát papežskou mírovou nótou pro všechny válčící mocnosti, jež vycházelo z papežské nóty ze dne 1. srpna 1917.⁸³ Poté říšský kancléř odcestoval do hlavního stanu velení armády v Bad Kreuznachu, aby o memorandu informoval německé generály: Paula von Hindenburga (1847–1934) a Ericha Ludendorffa (1865–1937), kteří jej však odmítli, čímž byla v podstatě pohřbena celá Pacelliho mise a mírová diplomacie Svatého stolce.⁸⁴ Následně odmítly mír zprostředkovaný papežem i Francie a Itálie a v lednu 1918 zveřejnil konkrétní body k dosažení míru americký prezident Thomas Woodrow Wilson (1856–1924).

***

Když na podzim 1918 skončila světová válka, Německo bilancovalo své oběti. V právě uzavřeném válečném konfliktu ztratilo téměř dva miliony vojáků a tři čtvrtě milionu civilistů. Země se ponořila do obrovské inflace, narostla nezaměstnanost, prohloubila se politická a sociální nestabilita i hlad, které ještě zhoršovala španělská chřipka, celosvětová pandemie, jež následně kosila tisíce osob. Pád německé monarchie v listopadu 1918 zastihl E. Pacelliho v Mnichově,

81 BESIER, *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*, s. 25-26; FELDKAMP, *Pius XII. und Deutschland*, s. 25.

82 KRLÍN, Josef, *Papežská politika v posledních dvou stoletích*, Praha 1946, s. 71.

83 BESIER, *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*, s. 26-28.

84 TORNIELLI, Andrea, *Pio XII. Eugenio Pacelli, un uomo sul trono di Pietro*, Milano 2007, s. 82.

kde prožíval dramatické dny zmatku a chaosu bavorské revoluce a eskalaci levicových protináboženských nálad. O dění v zemi jsme dobře informováni díky Pacelliho pravidelným zprávám, které téměř denně posílal do Vatikánu. Zatímco se mnichovský arcibiskup a od roku 1921 kardinál Michael von Faulhaber (1869–1952) držel od socialistického experimentu stranou a vyčkával na brzkou změnu politických poměrů, E. Pacelli, kterého Eisnerova sociálnědemokratická vláda kontaktovala ve snaze získat uznáním od Svatého stolce mezinárodní respekt, se raději uchýlil do Švýcarska, než aby bylo jeho jednání se socialistickou vládou jakýmkoliv způsobem interpretováno jako její uznání.⁸⁵

Po volební porážce prvního republikánského předsedy vlády Bavorska Kurta Eisnera (1867–1919) a jeho zavraždění v únoru 1919 se E. Pacelli do bavorské metropole opět vrátil.⁸⁶ Pro K. Eisnera a jeho vládu neměl apoštolský nuncius E. Pacelli jediného slova pochopení: *„Načrtnout to, co jeho osoba vyjadřuje, znamená shrnout skutečně to, co bavorská revoluce reprezentuje. Je ateista, radikální socialista, mstivý propagandista, intimní přítel ruských nihilistů, vůdce všech mnichovských revolucí, nescíslněkrát vězněný za politické zločiny a navíc haličský Žid. Kurt Eisner je hlasatelem, programem, duší revoluce, která se rozpoutala v Bavorsku a která ohrožuje náboženský, politický a sociální život. Říká se, že na první tajné schůzi zvolal: ‚Nyní je potřeba skončit s kněžimi‘.“⁸⁷*

V důsledku územních změn, které se týkaly Německa po první světové válce (ztráta Alsaska-Lotrinska, Sársko, Eupen-Malmedy atd.), klesl podíl katolíků z 36,4% (údaje z roku 1910) na 32,3% (1925), což se částečně promítlo i v nové organizaci církevní správy v zemi.⁸⁸ Mezi nejvýznamnější německé představitele katolické-

85 FATTORINI, Emma, *Germania e Santa Sede. Le nunziatura di Pacelli tra la Grande guerra e la Repubblica di Weimar*. Bologna 1992, s. 105; TORNIELLI, Pio XII, s. 101.

86 Ve volbách přesvědčivě zvítězila Bavorská katolická strana (BVP), jež získala 58 mandátů. Těsně za ní skončili sociální demokraté se ziskem 53 mandátů. Eisnerovi nezávislí kandidáti získali pouhé tři mandáty. Výsledky voleb komentují např. *Bayerische Staatszeitung*, 18. 1. 1919.

87 AA. EE. SS., Bavierra, III periodo, fascicolo 42, f. 4, Pacelli Gasparrimu 15. 11. 1918.

88 GATZ, *Die katholische Kirche in Deutschland im 20. Jahrhundert*, s. 67.

ho kléru patřili v meziválečném období Adolf Bertram (1859–1945), Karl Joseph Schulte (1871–1941) a M. von Faulhaber.

Asi nejcitlivěji prožívali Němci územní změny v Horním Slezsku, jež představovalo sporné území mezi Německem a Polskem. Jednalo se o oblast se smíšeným obyvatelstvem, jež často hovořilo oběma jazyky. Lidové hlasování v létě 1920 mělo spor vyřešit, ale konalo se v nepříznivé době pro Polsko, kdy tato země čelila ruskému útoku. Plebiscitu předcházelo období propagandy, jež bylo vedeno tvrdým způsobem na obou stranách. Sám apoštolský nuncius ve Varšavě A. Ratti s vědomím vatikánských kruhů volební oblasti navštívil a zakázal místním polským i německým kněžím jakoukoliv agitaci. Když však ostré štvance neustávaly, obrátil se vratislavský arcibiskup a kardinál A. Bertram na Svatý stolec a pod trestem suspenze zakázal duchovenstvu dne 21. listopadu 1920 jakoukoliv politickou propagandu.⁸⁹

Zatímco většina kněží podporovala aspirace Polska, kardinál naopak podporoval Německo. Svůj postoj však s apoštolským nunciem v Polsku nekonzultoval. Polský tisk ostře kritizoval postoj kardinála A. Bertrama, zejména jeho zákaz účasti na politickém boji, který podle něj podporoval německé zájmy.⁹⁰ Naopak německá strana vinila A. Rattiho z kumulace funkcí – kromě funkce apoštolského nuncia zastával současně post volebního komisaře – a podezírala jej z porušování nestrannosti. Následně došlo v Horním Slezsku k povstání proti německým úřadům. Mnozí polští biskupové si v té době do Říma stěžovali na postoj A. Rattiho, jehož mylně považovali za autora suspenze z listopadu 1920, a donutili jej dne 2. prosince 1920 Horní Slezsko opustit. Novým volebním komisařem byl jmenován Giovanni Battista Ogno-Serra. Po provedeném plebiscitu se východní část Horního Slezska stala součástí nového polského státu a apoštolským administrátorem oblasti se stal August Hlond (1881–1948).⁹¹

89 BESIER, *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*, s. 67.

90 MEYSZTOWICZ, Walerian, *La Nunziatura di Achille Ratti in Polonia*, in: Pío XI nel trentesimo della morte (1939–1969). Raccolta di studi e di memorie (ed. Carlo Confalonieri), Milano 1969, s. 196.

91 Po uzavření konkordátu s Polskem v roce 1925 došlo k vyjmutí Horního Slezska z jurisdikce vratislavského biskupství. Následně bylo povýšeno na katolické biskupství a přiřazeno ke krakovské církevní provincii.